

Učenje v naravi je lahko tudi zabavno.

Foto: Iva Vrančič.

gozd in njegovo vlogo ter razviti v gozdu ustrezno in odgovorno vedenje, ki pa vedno poteka z lastno aktivnostjo, ustvarjalnostjo posameznika in skupine, v dobrem vzdušju in brez pritiska po doseganju uspeha.

Na dneve z gozdnimi pedagogi smo povabili osnovnošolce iz Fare, Kočevja in Delnic. Vsi smo se dobro zabavali, še posebej pri

premagovanju jezikovnih preglavic ob razčiščevanju podrobnosti, ali je žir plod bukve ali hrasta.

Če načrtuješ za eno leto, posej žito.

Če načrtuješ za deset let, posadi drevo.

Če načrtuješ za prihodnost, vzgajajo mladino.

Kitajski pregovor

Iz zgodovine slovenske paleontologije • Po sledih neveljskega mamuta

Po sledih neveljskega mamuta

Danijel Bezek

Letos mineva 75 let od odkritja okostja mamuta v Nevljah pri Kamniku. Takrat je bila, ob skromnem arheološkem inventarju, potrjena tudi prva postojanka kamenodobnih lovcev na planem pri nas. V Kamniku je bilo ob tej obletnici kar nekaj dogodkov, ki so krajevno in širšo javnost opozorili na pomembnost takratnih odkritij.

Prav je, da za nove generacije bralcev *Proteusa* vsaj do neke mere obnovimo kronologijo dogodkov iz tistega časa.

Radovedni župan

V ponedeljek, 14. marca leta 1938, okoli dveh popoldne je kamniški župan Nande Novak prišel na gradbišče mostu čez novi kanal potoka Nevljice. Stara struga potoka je tekla pod cerkvijo v Nevljah. Resno sta bila ogrožena pokopališče in cerkev. Pozimi leta 1938 so stekla regulacijska dela. Ta dela je vodil Kamničan inženir Karel Kumer – znan kot jugoslovanski in balkanski prvak v tekih. Novo izkopani kanal je odrezal nevarni okljuk pod cerkvijo in potok

Nevljico v bolj ravni črti usmeril v Kamniško Bistrico. K zaključnim delom je sodila postavitev novega železobetonskega mostu. Delo je v večjem delu financirala občina Kamnik, zato se je župan vsak dan oglašal na gradbišču in spremljal delo. Tistega dne so se mu delavci potožili, da so pri odkopu temeljev naleteli na »štore«, ki jih motijo pri delu. Župan je zlezal v jašek in v »štoriah« prepoznal gmoto, podobno kosti. Prekinil je delo in z odkruški odšel po nasvet k veterinarskemu inšpektorju Josipu Nikolaju Sadnikarju v Kamnik.

Vstop v najdišče

Veterinarski inšpektor je potrdil župano vo domnevo. V Nevlje sta, poleg župana in veterinarskega inšpektorja, odšla še študent medicine Niko Sadnikar in akademski slikar Stane Cuderman. Niko Sadnikar je s pomočjo delavcev odkopal kost tibijo, rebro, nekaj vretenc in drugih kosti. Navzočim je postalo jasno, da ne gre za posamezno najdbo, ampak za najdbo večjih razsežnosti, ki jo je treba prijaviti banski upravi v Ljubljano. To je župan tudi storil. Prve fotografske posnetke je naredil Stane Cuderman. On je tudi novico o najdbi sporočil časopisu *Jutro*. V obvestilu ni skrival želje, da bi najdene kosti ostale v Kamniku. Sledil je »napad«

konkurenčnega časopisa *Slovenec*, ki je Cudermanove želje označil kot lokalno ozke in neprimerne.

Sistematično delo

Ban Marko Natlačen je nadaljnje delo zaupal Narodnemu muzeju v Ljubljani. 16. marca sta v Nevlje prišla dr. Fran Kos in preparator Viktor Herfort iz prirodoslovnega oddelka Narodnega muzeja. Dr. Fran Kos je dal zasuti že izkopane dele, da bi kosti ob stiku z zrakom ne razpadle. Še več. Zaradi suhega vremena in visokih temperatur je dal plasti s kostmi zalivati. Odkopavanje je začel z vrha na površini približno 180 kvadratnih metrov do globine 2,5 metra, poskusno do 4,2 metra. To se je pokazalo kot modra odločitev, saj so prav najdbe na tej poti pomembno pripomogle k celoviti podobi dogajanja v daljni preteklosti na tem kraju.

Drugi dan odkopavanja, 17. marca, so ob eni od kosti našli kamniti nožiček gravittenske kulture (od 20.000 do 16.000 let od sedanjosti). 23. marca so na zahodni strani najdišča v globini 125 centimetrov naleteli na kulturno plast s kuriščem v premeru 5 metrov s kamnitimi odkruški in jedri, ki bi lahko služili kot materialna podlaga za orodje paleolitskim lovcem.

Otvoritev razstave na Podružnični šoli v Nevljah 25. aprila leta 2013. Ob podarjeni sliki mamuta so njen avtor Cene Grilj, kamniški župan Marjan Šarec, ravnatelj Rafko Lah in Danijel Bezek.

Foto: J. Bergant.

Ob razstavnih panojih
v prostorih Podružnične
šole v Nevljah.

Foto: J. Bergant.

Drugih artefaktov in ostankov, ki bi lahko pripadali človeku, niso našli.

Majhen nožiček je kazal na navzočnost človeka. V Nevljah najdeni mamut je bil najverjetneje plen kamenodobnih lovcev. Delavci so vedeli povedati, da so pri izkopu nove struge potoka že prej naleteli na ostanke, podobne tistim v temeljih mostu. Zmetali so jih na zrak, kjer so razpadli. Banska oblast je dr. Kosu skopo odmerila čas za odkop fosilnih ostankov (30. marca). Misel na to, da bi morda v bližini iskal materialne ostanke človekove naselbine, je moral opustiti. Banska oblast je delo na terenu ustavila 7. aprila leta 1938. Končati je bilo treba regulacijo, saj so po dolgem sušnem obdobju pričakovali slabo vreme. Dr. Kos je za bodoče raziskovalce izdelal načrt najdišča z orientacijskimi merami glede na levi mostni podpornik. Žal se raziskovanje na tem prostoru ni nikoli nadaljevalo.

V tistem času se nekateri posamezniki od dr. Kosa pričakovali več, kot je bilo mogoče v danih okoliščinah narediti. Lahko bi poskusili kdaj kasneje nadaljevati raziskovanje. Namesto tega so na dr. Kosa usmerili kritiko, da kot zoolog ni bil dovolj pozoren na arheološke ostanke. Očitki so dr. Kosa zelo prizadeli. Dr. Kos je bil zelo natančen

raziskovalec. Najdbi človekove civilizacije je dal prednost pred najdbo mamutovih kosti. Svoje znanstveno poročilo o najdbah v Nevljah je naslovil »*Neveljski paleolitik*« - »*Neveljska kamena doba*«. V njem je natančno opisal in dokumentiral svoje delo na terenu in tudi kasnejše laboratorijske raziskave in konzultacije z drugimi strokovnjaki doma in v tujini.

Ob petdesetletnici odkritij v Nevljah je Draško Josipovič spravljivo in pošteno zapisal: »Metodologija Kosovega dela je bila za tisti čas moderna in še danes se je tudi sodobni raziskovalec ne bi sramoval.« Žal takrat dr. Kosa ni bilo več med živimi. Umrl je leta 1958. To omenjam zato, ker *Enciklopedija Slovenije* napačno omenja letnico njegove smrti (1956). Prav tako je zmešnjava podatkov v *Slovenskem biografskem leksikonu* in *Wikipediji*. Poleg letnice smrti je napačen tudi kraj smrti. Umrl je v bolnišnici na Jesenicah.

Zanimivo terensko delo

Mediji so pred 75 leti pozorno spremljali in poročali o odkopavanju v Nevljah. Tudi ljudje so v velikem številu prihajali v Kamnik in Nevlje, da so si ogledali najdišče in delo v njem. Samo na praznik sv. Jožefa je prišlo

Dr. Fran Kos v času izkopavanja v Nevljah.

več kot tisoč obiskovalcev. Iz avstrijske Koroške sta prišla dva avtobusa. Nenavadno, če pomislimo, da je v nedeljo, 13. marca, Hitler na silo vstopil v Avstrijo, ukinil republiko in državo priključil k Nemčiji.

Na prisotnost kosti je opozorila razpadla masa vivianit, ki se je po barvi ločila od drugega materiala, ki je pokril ostanke mamuta. Lego kosti so določili z jeklenimi iglami, kost niso dvignili, ampak so jo označili s količki. Ko ni bilo več kostnih ostankov, so začeli z dviganjem kosti. Kost so odgrnili na zgornjem koncu, zavili v staniol ter učvrstili z juto in mavcem. Postopek so ponovili še na spodnji strani. Najdišče so pokrili s kvadratno mrežo in v mreži določili položaj kosti. To delo je opravil Kamničan dr. Miloš Levičnik, ki je takrat zaključeval študij prava. Pokazalo se je, da

Delavca Kotnik in Rakar ob nadležnih »štorih« v steni jaska 14. marca leta 1938. Foto: S. Cuderman.

so kosti ležale na površini 110 kvadratnih metrov.

22. marca popoldne so naleteli na spodnjo čeljustnico. Na tretjem molarju se je na žvekalni ploskvi lepo videlo skleninaste nabore (lofe). Iz njihovega števila se je dalo nesporno zaključiti, da najdene kosti pripadajo mamutu. Nekaj kasneje so odkrili še v celoti ohranjeni okel, ki je meril 270 centimetrov.

Rekonstrukcija

Zamavčene dele so odnesli k županu, od tam pa v Ljubljano. Pokazalo se je, da je bilo v Nevljah odkrito skoraj celotno okostje mamuta. Bil je samec izjemnih razsežnosti in v starosti približno 40 let. Preparirali so ga po tedaj znanih postopkih (klej, parafin, laki) in 20. decembra leta 1941 je bil pripravljen za ogled. Takrat je bila vojna. Iz var-

Inž. Karel Kumer kleči ob oklu mamuta, za njim dr. J. Polc, dr. I. Vidic, Dana Kos in dr. Fran Kos. Foto: Valči Bernot.

nostnih razlogov so ga pospravili v zaboje in po vojni spet postavili na ogled. Od takrat je eden najbolj obiskanih in občudovanih razstavnih predmetov Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani.

Mamut v Prirodoslovnem muzeju

V laboratorijih so opravili še druge raziskave. Dr. Kos je na več krajih najdišča vzel vzorce plasti. Ti so bili na Mineraloškem inštitutu univerze v Ljubljani natančno mineraloško-petrografsko in kemično analizirani. Dr. Kos je mlado biologinjo dr. Ano Budnar Lipoglavšek navdušil, da je opravila raziskavo peloda in drugih rastlinskih ostankov in tako osvetlila okolje, v katerem je živel in poginil neveljski mamut.

Letošnje obležitve dogodka

Po vojni so prevladale politične ocene nad strokovnimi, zato niti dr. Kos in tudi nekateri njegovi sodelavci niso bili deležni zaslužene pozornosti. Prav zato je letošnja razstava v Kamniku nosila naslov *Pričevalci*. Posvečena je bila ljudem, ki so pri odkrivanju v Nevljah sodelovali in kasneje promovirali pomembnost tam najdenih ostankov mamuta, ter boljšemu poznavanju življenja kamenodobnih lovcev na tem prostoru. Prav je, da jih imenujemo po abecednem redu: Valči Božič, Stane Cuderman, Viktor Herfort, dr. Fran Kos in njegova žena Dana Kos, Karel Kumer, Miloš Levičnik, Peter Naglič, Nande Novak, Josip N. Sadnikar – oče, Niko Sadnikar – sin, dr. Ana Budnar Lipoglavšek (Tregubov).

Ta duh ni nikoli zamrl in dogodki iz tistega časa so vir navdiha novim generacijam. Predvsem so to učenci Osnovne šole Frana

Dr. Fran Kos med delovnim pogovorom z Viktorjem Herfortom in Milošem Levičnikom. Foto: P. Naglič.

*Dr. Niko Sadnikar
mlajši z rebrom
in vretencem
nad odkopno jamo
14. marca leta 1938.*

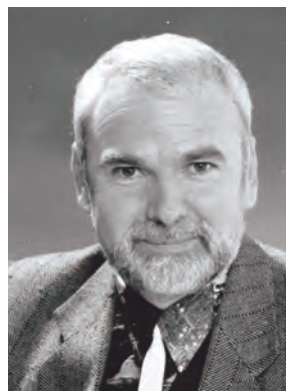
Foto: S. Cuderman.

Albrehta Kamnik in učenci njene Podružnične šole v Nevljah. Od jeseni naprej si bo mogoče na teh šolah ogledati razstavo, ki je bila v marcu leta 2013 na ogled v Matični knjižnici Kamnik.

Podobno razstavo so pripravili tudi kamniški filatelisti v Turističnem centru na Glavnem trgu. Izdani so bili priložnostna kuverta, osebna znamka in žig prvega dne, ki nosi datum 14. marca 2013. Pomembno vlogo pri ohranjanju te tradiciji ima Ustanova Mamut Kamnik, ki si je med kratkoročne cilje zadala postavitve bronastega kipa mamuta v naravni velikosti, ki ga je izdelal kamniški kipar Miha Kač. Vse z namenom, da Kamnik postane »Mamutovo mesto«.

Kos, Fran, 1939: Neveljski paleolitik. Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, 20: 25–65.

Rakovec, Ivan, 1938: Mamut in njegovi predniki. Proteus, 5: 11–18.

Viri in literatura:

Bezek, Benjamin in Danijel, 1998: Po sledeh neveljskega mamuta, Vodič po razstavi na Podružnični šoli v Nevljah.

Bezek, Benjamin in Danijel, 1998: 60 let od odkritja mamuta v Nevljah. Kamniški zbornik XIV, 200–204.

Budnar Lipoglavšek, Ana, 1943: Rastlinski ostanki neveljskega paleolitskega najdišča. Posebni odtis iz Zbornika Prirodoslovnega društva, Zvezek 3.

Josipovič, Draško, 1988: Pol stoletja neveljskega paleolitika. Proteus, 8, 310–312.

Kos, Fran, 1939: Paleolitske najdbe ob Nevljici. Etnolog, 11: 417–419.

Danijel Bezek, rojen leta 1952, profesor svetnik. Kot učitelj na Osnovni šoli Frana Albrehta v Kamniku skrbi, da spomin na dogodke v letu 1938 v Nevljah med mladimi ne bi šel v pozabo. Pri raziskovalnem delu mu že petnajst let pomaga sin Benjamin (rojen leta 1980). Razstavo ob 75-letnici z naslovom »Pričevalci« so pripravili Benjamin in Danijel Bezek ter Nataša Zor. Pri zbiranju gradiva in finančno so pomagale številne ustanove in posamezniki.

Razstavo, ki bo stalna, si bo mogoče od jeseni dalje ogledati v Osnovni šoli Frana Albrehta v Kamniku in na Podružnični šoli v Nevljah.